

منشور توسعه‌ی پایدار بم برنامه‌ای جامع برای توسعه‌ی پایدار در شهرستان بم

پیشگفتار

منشور توسعه‌ی پایدار بم، برنامه‌ای محلی منطقه‌ای برای دستیابی به توسعه‌ی پایدار در شهرستان بم، پس از زمین لرزه‌ی پنجم دی ماه ۸۲ است. منشور حاضر با هم‌اندیشی صاحب‌نظران و دست‌اندرکاران امور بازسازی و احیای بم و نیز با همراهی و هدایت ساکنان بم تدوین گردیده است. این منشور طی نشست‌ها، جلسات و بازدیدهای متعدد اعضای کمیته‌ی علمی و اجرایی کارگاه تخصصی تدوین منشور توسعه‌ی پایدار بم، تنظیم و در روز ۱۸ شهریورماه ۱۳۸۳ در برنامه‌ی یکروزه‌ی کارگاه تخصصی ارائه و پس از بررسی مورد اصلاح و تکمیل قرار گرفته است.

منشور توسعه‌ی پایدار بم، سعی دارد الگویی مطلوب برای توسعه‌ی همه‌جانبه (مسائل اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، زیست محیطی و...) و ارتقاء کیفیت زندگی نسل حاضر را در شهرستان بم، بدون اینکه نسل آینده از منابع طبیعی محروم شوند، مطرح نموده و برای آن‌ها راه‌حل ارائه کند.

این منشور، برنامه‌ها و توصیه‌های دستور کار ۲۱ (برنامه‌ی جهانی توسعه‌ی پایدار) را مدنظر دارد و در صدد محلی کردن این دستور جهانی است.

دبیرخانه‌ی کارگاه

مقدمه

بم، نماد بیش از دو هزار سال پایداری هم‌میهنان سخت‌کوش و پای‌ورزی است که در حاشیه‌ی کویر، کاریزها زده و واحه‌های سرسبز برپا داشته‌اند. پایداری این واحه‌های سرسبز به باغ-شهر زیبایی تبدیل شد که چون نگینی در جنوب شرقی ایران درخشید. زلزله‌ی پنجم دیماه ۸۲ به ناگاه شیرازه‌ی زندگی بم را از هم گسست و اینک مسأله، بازگرداندن پایداری به بم است. اندوه فاجعه‌ی زمین لرزه همچنان در قلب‌های ما است؛ لیکن تعهد و سودای احیای بم، دو چندان شعله‌ور در اندیشه‌ی ما است.

هر چند کالبد بم فرو ریخته اما روح بم فرو خفته و باور داریم به شوری، مسیحا نفسی خواهد دمید تا بار دگر درخشش

این نگین بازگردد. هر چند ویرانه‌ها هنوز پابرجا است؛ اما آماده‌ی رستن بذرها از دل آنهاست. بذر تلاش و امید، بذر دانایی و توانایی برای آبادانی که باید بشکفتند. نیروی ویرانگر پایان گرفت و اینک برای توسعه‌ی پایدار بم فرصتی گران بها است؛ توسعه‌ی ای که از میان بازسازی پایدار آن، همچون سرمشقی برای کشور به بار خواهد نشست.

در شرایطی که به نظر می‌رسد توقعات و انباشت عظیم کارها و شتابزدگی برآمده از آن، نظم و تعامل میان دست‌اندرکاران احیای بم را تحت الشعاع قرار داده است، ضرورت تدوین منشور توسعه‌ی پایدار بم، ناشی از موارد زیر است:

- ۱) ضرورت نگرش همه‌جانبه، متوازن و درازمدت در امر ساماندهی، بازسازی و نوسازی بعد از سوانح کشور.
- ۲) ایجاد توافقی همگانی حاصل از نظریات میان رشته‌ای کارشناسی و خرد جمعی برای اتخاذ رهیافتی مشترک.
- ۳) زمینه‌سازی برای اقدامات هم سو و هم افزا در جهت هماهنگی دستگاه‌های درگیر و بخش‌های دولتی، عمومی،

خصوصی و جامعه‌ی مدنی

این یادآوری لازم است که تدوین این منشور پیشنهادی، نه پایان کار، بلکه آغاز بسیج اراده‌ای همگانی و تعهدی مستمر به اجرای آن تلقی می‌شود. در این راستا، انتشار گسترده‌ی منشور و بهره‌گیری از نظریات مسئولین محلی و مردم شریف بم به منظور ارتقای محتوای آن و مبدل شدن به میثاق تلاش‌های هماهنگ و درازمدت، ضروری است.

چشم‌اندازها و رهنمودهای کلان

۱- چشم‌انداز احیاء و توسعه‌ی شهر و منطقه‌ی بم:

۱-۱- توسعه‌ی شهر و منطقه مبتنی بر حفظ تعادل اکولوژیک محیط زیست آن در طول زمان بوده که با نگاهداشت ظرفیت‌های موجود کشاورزی، گسترش فعالیت‌های نوین سازگار با آن و نیز با افزایش بهره‌وری و استفاده‌ی بهینه از منابع طبیعی و به‌کارگیری انرژی‌های نو، همراه می‌باشد.

۱-۲- توسعه‌ی اقتصادی شهر و منطقه با کمترین اتکاء به منابع درآمدی نفت، ریشه در منابع پایدار منطقه داشته و به موازات این توسعه‌ی درون‌زا، با برون‌نگری و استفاده از موقعیت ارتباطی (همچون دروازه جنوب شرقی کشور) فعالیت‌های متنوع و نوین برآمده از این مزیت جغرافیایی را نیز به خود فرامی‌خواند.

۱-۳- توسعه‌ی فرهنگی-اجتماعی شهر و منطقه به تعامل و یکپارچگی بخش‌های سنتی و نوین انجامیده از میان بردن بی‌عدالتی جامعه را به ارمغان می‌آورد. در این راستا، میراث ارزشمند فرهنگی بم به سرمایه فرهنگی پویایی بدل شده که ضمن جذب فعالیت‌های گردشگری جدید، به سهم خود به کاهش آسیب‌های اجتماعی گذشته یاری می‌رساند. همچنین این توسعه‌ی فرهنگی-اجتماعی در شهر و منطقه به برقراری نظام اداره‌ی مطلوب مابین مدیران محلی، جامعه و بخش خصوصی بومی انجامیده و شهروندانی با حس تعلق محلی، علائق منطقه‌ای و همبستگی ملی را به مشارکتی نهادینه شده و موثر می‌کشاند.

۱-۴- توسعه‌ی فضایی شهر و روستاهای بم به تعادل منطقه‌ای و در جهت اهداف توسعه‌ی ملی هدایت شده و زیرساخت‌های کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را که لازمه‌ی جامعه‌ای مولد و سبز است، بر پهنه‌ی منطقه تأمین نموده و در دسترسی فراگیر و منصفانه‌ی مراکز جمعیتی و فعالیتی قرار می‌دهد. شهر بم تواناتر از گذشته، کانون مدیریت توسعه‌ی پایدار منطقه گشته و هم‌زیستی با دیگر سکونتگاه‌ها را به شکلی توانمندساز، موجب می‌شود.

۲- چالش‌ها و رهنمودهای کلان در توسعه و تجدید حیات پایدار شهر بم:

۲-۱- بازسازی پایدار، فرایندی است همه‌جانبه که همه‌ی مولفه‌های فنی، عمرانی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و حقوقی را در بر می‌گیرد؛ لذا منشور توسعه‌ی پایدار به طور عام، تعامل بین کنش‌های زیست‌محیطی، فرهنگی، علمی، اجتماعی و کالبدی را در جمیع جهات، مدنظر دارد.

۲-۲- فرهنگی که فراتر از ۲۰۰۰ سال در دل خشک کویر، ماندگار و متبلور بوده است، پایداری آینده‌اش را نیز باید در درون خودش جستجو کرد.

۲-۳- طریقه‌ی زیستن با زلزله که در تصور ذهنی ایرانیان ریشه داشته است، باید اندیشیده، بازپروری و به‌عادت‌ی زیستی و امروزی تبدیل شود و فرهنگ امن‌سازی جزئی از آموزه‌های روزمره گردد. ۲-۴- ضمن تأیید بیانیه‌ی گروه معماری و شهرسازی فرهنگستان هنر ایران- مبنی بر اینکه جوهره‌ی معماری ایران در عقلانیت ساخت و سازها خلاصه می‌گردد- در ساخت بنا و توسعه‌ی شهر بم به رعایت توصیه‌های فنی شهرسازی و معماری و اجرای ضوابط فنی تأکید می‌شود.

۲-۵- مطالعه و بررسی عوامل طبیعی و زیست‌محیطی و روابط بین آنها (گسل‌ها، قنات، نخلستان‌ها، محل استقرار پرمعنای شهر بم و آثار تاریخی باقیمانده) نشان می‌دهد که دانش زیست در ایران بسی قویم و قدیم است. لذا مشکل ناشی از تغییری است که در باورهای جامعه و فرهنگ ساخت و ساز پدید آمده است. احیاء باورهای جامعه و فرهنگ زیست بومی، ضروری به نظر می‌رسد.

۲-۶- برنامه‌ریزی از ملزومات سرزمینی است که بر بستر زلزله واقع شده است. برنامه‌ریزی نیازمند شناخت دقیق ویژگی‌های محیطی است. لذا مطالعه، شناخت، برنامه‌ریزی و شیوه‌شناسی ساخت مقاوم ابنیه و شهر باید قبل از وقوع زلزله، صورت بگیرد. در زمان وقوع زلزله در منطقه‌ی بم هیچ‌گونه مطالعه، طرح و برنامه‌ای از ویژگی‌های زیست‌طبیعی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، ژئوتکنیکی و نظیر آن وجود نداشته است. توصیه می‌گردد نسبت به انجام این امر خطیر (با چشم‌اندازی برای کل کشور) اقدام شود. به سخن دیگر، مدیریت ریسک را مقدم بر مدیریت بحران، اعمال نمایم.

۲-۷- گزارش‌های رسمی از بم حاکی از وجود بیش از ۵ هزار کودک بی‌سرپرست و بیش از دو هزار زن همسر از دست داده و چند هزار معلول نیازمند کمک‌های توان‌بخشی می‌باشد. و گزارش‌ها و آمار مختلف نشان داده‌اند که به دنبال ضایعات بزرگ و بهم خوردن بافت سنتی، اجتماعی و جغرافیایی، آسیب‌های اجتماعی به سرعت در منطقه گسترش می‌یابد. این واقعیتی است از

ساختار جمعیتی شکننده و آسیب دیده‌ی هم که ابزار مناسب خود را در احیای فضای فرهنگی و اجتماعی همراه با ایجاد تاسیسات مورد نیاز و کارآمد و ایجاد گسترش فضای اشتغال و هویت بخشی به اقصای آسیب دیده را برای رسیدن به شاخص‌های انسانی توسعه، طلب می‌کند در این راستا و جهت التیام روحی آسیب دیدگان، تثبیت وضعیت کودکان بی سرپرست و تسهیل حرکت معلولین، اجرای تمامی آیین‌نامه‌های مرتبط با خانواده‌های بی سرپرست، کودکان، معلولین و ساده‌سازی حرکت آنان در زندگی شهری و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، الزامی است.

۸-۲- برای مشکلات اجتماعی و اقتصادی بازسازی هم لازم است همان‌گونه که برای مشکلات کالبدی عمل شده است، شورای هماهنگی و سیاست‌گذاری فراگیری متشکل از نهادهای دولتی و مردمی در سطح منطقه ایجاد شود.

۹-۲- برای کاهش مرگ و میر انسانی ناشی از سوانح طبیعی (زلزله، سیل، ...) محتمل در کل کشور آمادگی مردم برای مقابله با سانحه، ضروری است. آموزش به عنوان زیربنای برنامه‌های آمادگی به همراه فعالیت‌هایی نظیر انجام تمرین یا مانور امداد و نجات در همه‌ی شهرها توصیه می‌شود.

۱۰-۲- حیات اقتصادی و اجتماعی هم در ارتباط بسیار نزدیک با ساختار تأمین آب (سامانه‌ی قنات) قرار دارد. ترمیم و احیای این سامانه در جهت تجدید حیات اقتصادی و اجتماعی هم بر بسیاری از آسیب‌های دیگر اولویت دارد و جایگزینی آن با هیچ سامانه‌ی دیگری (حفر چاه و غیره) به صلاح نیست. احیاء و حفظ این سامانه و ترویج فرهنگ آن به پایداری و ماندگاری هم کمک می‌کند. در این ارتباط، حفاظت از حوزه‌های آبریز و آبخوان و مسیر قنات، اولویت دارد.

۱۱-۲- در بازسازی اقتصادی هم لازم است «تنوع بخشیدن به اقتصاد آن "با" حفظ پایه‌ی کشاورزی» به «ایجاد و گسترش فعالیت‌های صنعتی و خدماتی» یاور این پایه «اقدام نمود. بخشی از این اقدام با استفاده از فعالیت‌های حین بازسازی می‌تواند برای مردم بومی منطقه، ظرفیت‌سازی شود.

۱۲-۲- در هم، معماری، بافت شهری و نخلستان‌ها یک سامانه‌ی اکولوژیک پایدار را تشکیل می‌دهند.

حفظ و بازپروری و بهینه‌سازی این سامانه با همه‌ی عناصر و روابط سازمانی و ساختاری وابسته برای پایداری هویت بوم‌آورانه و تاریخی محلی و ملی الزامی است. در این بین بدیهی است که در بازسازی پایدار، نقاط ضعف معماری سنتی می‌بایست شناسایی و رفع گردد.

۱۳-۲- هرگونه توسعه و تغییر بافت باید متناسب با ظرفیت‌های اکولوژیک بستر طبیعی شهر و منطقه و به صورت محدود، صورت پذیرد و ضروری است اصول کاهش خطرات

سوانح طبیعی در طراحی گنجانده شود.

۱۴-۲- هرگونه دخالت در شهرها و روستاهای سنتی باید با شناخت اصول، مبانی و روند شکل‌گیری آنها که تحت تأثیر عوامل مختلف طبیعی و انسانی در طول تاریخ شکل گرفته‌اند، صورت پذیرد که در این بین، استفاده از فرهنگ شفاهی و حافظه‌ی قدما نیز باید مدنظر باشد.

۱۵-۲- جهت سرعت بخشیدن به بازسازی و برگرداندن اعتماد به نفس به مردم آسیب دیده، باید برنامه‌ریزی بازسازی، تصور خویش نسبت به مردم محلی را از "محکومین در مانده"، به "فعالین مشارکت‌کننده" در فرایند طراحی، برنامه‌ریزی و اجرا تغییر دهد و برنامه‌ریزی نه تنها "برای" مردم بلکه "با مردم" و اجرا نه تنها "با" مردم بلکه "توسط" مردم جامعه‌ی عمل پوشد تا از طریق این مشارکت، زمینه‌ی احیای روحی و نیز کسب مهارت‌های شغلی فراهم شود.

۱۶-۲- در بازسازی کالبدی باید توجه داشت بنا بر تجربه‌ی پیشین، نظارت بر اجرا، اهمیتی مقدم بر وضع مقررات جدید برای مقاومت ساختمان‌ها در برابر زلزله دارد. لذا پیش‌بینی چگونگی برقراری نظام نظارتی دقیق و سخت‌گیرانه ضروری می‌باشد.

۱۷-۲- در بازسازی کالبدی هم نباید از پیامدهای زیست محیطی ساختمان‌سازی در حجم عظیم بازسازی هم، غافل ماند و برای ایجاد نمونه‌ای کشوری در جهت کاهش این فشار بر محیط زیست، شایسته است از اصول "ساختمان سبز" پیروی گردد.

۱۸-۲- تهیه و تولید مصالح ساختمانی باید با مطالعه و توجه به شرایط اقلیمی و در جهت حفظ مسائل اکولوژیک کالبدی، صورت پذیرد. (از جمله استفاده از خاک رس و آجر، که مصالح بومی می‌تواند به این امر کمک کند).

۱۹-۲- در امر بازسازی می‌بایست تأسیسات زیربنایی مورد توجه خاص قرار گیرد و بهتر است شبکه‌ی راه‌ها همانند گذشته با مسیر نهرها هماهنگ باشد و در تخصیص مکانی آنها در منطقه، دسترسی عادلانه رعایت شود.

۲۰-۲- تهیه‌ی نقشه‌ی کامل زمین‌شناسی، خاک‌شناسی، ژئوتکنیک، زیر پهنه‌بندی خطر زلزله، و قابلیت‌سنجی مقیاس ۱:۱۰۰۰ از الزامات اولیه و کوتاه‌مدت توسعه و ساخت و ساز پایدار هم است.

مطالعات دیرینه‌شناسی، آب‌شناسی و نظیر آن نیز در میان مدت توصیه می‌گردد.

۲۱-۲- ماندگاری و پایداری توسعه‌ی هم وابستگی زیادی به هدایت تاریخی منطقی شهر دارد، حفظ ساماندهی و بهینه‌سازی این میراث با اتکا به قطعنامه مورخ ۱۳۸۳ و اعلامیه‌ی کنفرانس چین الزامی است.